

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย Education Management of the Thai Sangha

พระสถาพร เงินแก้ว* (PhraSathaporn Ngoenkaew)
พระสวณัฐกร แสนสุข** (PhraSawanathakorn Saensuk)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งการจัดการศึกษาของสงฆ์ไทยเป็นส่วนหนึ่งของการให้การศึกษาของภาครัฐที่มีต่อพระสงฆ์ โดยมีลักษณะแบบให้เปล่า ผู้เรียนไม่ต้องกังวลเรื่องค่าใช้จ่าย เนื่องจากอาศัยศาสนิกชนผู้มีจิตใจศรัทธาท่านุบำรุงและจากทางภาครัฐ ในปัจจุบันการจัดการศึกษามีหลากหลายและมีองค์กรรับผิดชอบหลายองค์กร เช่น การศึกษาพระปริยัติธรรม บาลีอยู่ในความดูแลของคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์ โดยมีกรมการศาสนาเป็นผู้สนองนโยบาย การศึกษาหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาทั้งมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ มีการบริหารจัดการและงบประมาณที่ชัดเจน การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ อยู่ในความรับผิดชอบของสภามหาวิทยาลัยสงฆ์และคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ การจัดการศึกษาสงฆ์ก็เช่นเดียวกับการจัดการศึกษาทางโลกคือจะต้องมีคุณภาพ แต่จะมีคุณภาพที่ดีได้นั้นจะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น บุคลากร อาคารสถานที่ หลักสูตรที่เหมาะสม การวัดประเมินผล งบประมาณ และการบริหารจัดการที่เหมาะสม

คำสำคัญ: การจัดการ, การศึกษา, คณะสงฆ์

Abstract

This academic article aims to propose the educational arrangements of the Thai Sangha. The education of Thai monks is part of the government education for monks. It has a free nature. Learners don't have to worry about expenses because it depends on religious people who have faith to maintain it and from the government sector. At present, the provision of education is diverse and has many organizations responsible for it, such as the study of the Pariyatdhamma. Pali is under the care of the Monastic Education Committee with the Department of Religious Affairs responding to the policy studying the Phra Pariyatdhamma curriculum Department of General Education, both lower and upper secondary schools is under the responsibility of the Ministry of Education. There is clear

*วัดหนองแขว (พระอารามหลวง) จังหวัดขอนแก่น

** นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail: sawanathakorn14@gmail.com

management and budget education in a monastic university. It is under the responsibility of the Sangha University Council and the Sangha Education Committee providing monastic education just like organizing secular education. It must be of quality, but to have good quality, it must include various elements such as personnel, buildings, and appropriate curriculum, measurement, evaluation, budget, and appropriate management.

Keyword: Management, Education, Sangha.

บทนำ

ปัญหาของการศึกษาคณะสงฆ์ เกิดจากความไม่เป็นเอกภาพ ขาดคนรับผิดชอบโดยตรง คือสอนไปตามมีตามเกิดหรือเรียกว่าเดินไปตามยถากรรม ไม่มีระบบ ไม่เป็นระเบียบ หลักสูตรที่มีอยู่ก็เก่าแก่ ล้าสมัย ไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน เข้ากับคนรุ่นใหม่ได้ยาก อีกทั้งขาดทั้งงบประมาณ ขาดแคลนครูบาอาจารย์ ขาดบุคลากรทางการสอน ขาดมาตรฐานทางวิชาการ ขาดอุดมการณ์ ขาดความกล้าหาญทางจริยธรรมเมื่อเกิดวิกฤตในสถาบันสงฆ์ ก็เลยทำอะไรไม่ถูกการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่มีมาในอดีตเป็นลักษณะให้บริการแก่ภิกษุสามเณรและคนทั่วไป โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา และภิกษุเป็นผู้สอน วัดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นภูมิปัญญา โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางปัญญา ที่สำคัญการศึกษาเป็นแบบให้เปล่า (เรียนฟรี สอนฟรี) การเรียนการสอนและการอบรมทางด้านคุณธรรมควบคู่กับวิชาการ ภายใต้ความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ ภายหลังเมื่อมีการตั้งโรงเรียนตามแบบสากล การศึกษาจึงแยกศาสนจักรและอาณาจักรออกจากกันโดยรัฐเป็นผู้ปกครอง

การศึกษาของฝ่ายบ้านเมืองและทางพระสงฆ์รับผิดชอบการศึกษาทางด้านศาสนจักรแนวคิดและทิศทาง ทางด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรพิจารณาปรับเปลี่ยนหลักสูตรให้ได้มาตรฐาน ปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอนซึ่งเน้นท่องจำเป็นหลัก มาเป็นการวิเคราะห์วิจารณ์ธรรม สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรให้ภิกษุมีความรู้เท่าทันกับเหตุการณ์ปัจจุบันสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ และสามารถถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีศักดิ์ศรีและพยายามให้รัฐจัดงบประมาณ หรือดูแลเกื้อหนุนเช่นเดียวกับการศึกษาของฝ่ายบ้านเมืองและในระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์ ควรกลับมาทบทวนแนวทางการศึกษาในสมัยพุทธกาลและในอดีตที่ผ่านมาให้มามีเอกภาพในการศึกษามากยิ่งขึ้น ควรเน้นความเป็นเลิศทางด้านวิชาการ ยึดหลักพระไตรปิฎกเป็นแบบอย่าง โดยกำหนดมาตรฐานการศึกษา เสริมมาตรฐานครูบาอาจารย์ เน้นการศึกษาทั้งปริยัติ ปฏิบัติ เพื่อให้ได้ถึงปฏิเวธ จะได้รู้เท่าทันสังคมในยุคปัจจุบันปริยัติ คือการศึกษา

พระธรรมวินัยอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้เข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์ได้ ปฏิบัติ คือการปฏิบัติธรรมตามที่ได้ศึกษามาแล้วคือศีล สมาธิ และปัญญา ปฏิเวธ คือผลที่เกิดจากการศึกษาปริยัติ แล้วนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้องจนเห็นผลเกิดปัญญาคือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 และระดมทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้ในการศึกษาสงฆ์ และแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ปี พ.ศ. 2505 ให้สถาบันศาสนามีส่วนร่วมในการศึกษาของชาติและของคณะสงฆ์ ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติแห่งชาติปี พ.ศ. 2542 (พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์, 2561)

บทความนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย และการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาการศึกษาสงฆ์ต่อไป

ความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงประกาศคำสอนใหม่ ซึ่งเป็นการปฏิวัติต่อคำสอนของพราหมณ์ กำหนดความเชื่อถือเรื่องวรรณะ ไม่ให้ถือเอาชาติกำเนิดเป็นเครื่องแบ่งแยกความสูง ต่ำ และสิทธิของมนุษย์ ให้ถือว่าทุกคน ทุกวรรณะเกิดมามีความเสมอภาคกัน จะดี จะชั่ว จะประเสริฐ หรือต่ำทราม เพราะการกระทำ และการประพฤติดีของตนเอง จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร จัณฑาลหรือปู้กะสะก็ตาม ทำดีก็ได้ผลดีเหมือนกัน ทำชั่วก็ได้ผลชั่วเหมือนกัน คนใดปฏิบัติ ธรรมก็ได้ความสงบทางจิต มีความก้าวหน้า ถึงจุดหมายของศาสนาได้เหมือนกัน ชาติกำเนิด ไม่สำคัญ สำคัญที่การฝึกอบรม (คณาจารย์มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550)

นอกจากทรงประกาศคำสอน เพื่อให้เกิดผลทางการปฏิบัติ ทางความเชื่อถืออย่างใหม่ ของประชาชนแล้ว พระพุทธเจ้าทรงนำหลักการนี้มาปฏิบัติให้เกิดผลในรูปสถาบันด้วย ทรงตั้ง คณะสงฆ์ขึ้น คณะสงฆ์นี้เปิดรับบุคคลทุกวรรณะและนอกรวรรณะ ทุกคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกของสถาบันสงฆ์นั้นแล้วมีสิทธิเสมอกันในทางด้านการปกครองและชีวิตทางสังคม มีข้อกำหนดเพียง ให้แสดงความเคารพกันตามลำดับอายุสมาชิกภาพ และมีโอกาสเท่าเทียมกันในการที่จะได้รับการศึกษาอบรมตลอดจนปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดที่ชีวิตในสงฆ์จะเข้าถึงได้สถาบันวัดกลายเป็นสถาบันทางการศึกษา เพราะเป็นที่ฝึกหัดอบรม บรรยายภาศภายในวัดรวมถึงวิถีชีวิตของพระสงฆ์ ภายในวัดเป็นบรรยากาศสำหรับฝึกหัดพัฒนาคนและพัฒนาตนให้เดินไปในวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตามระบบพัฒนาคน 3 ด้าน ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่ (ธีรวัสส์ บำเพ็ญบุญบารมี, 2550)

1. ฝึกฝนพัฒนาในการแสดงออกทางกายและวาจา (อธิศีล)
2. ฝึกฝนพัฒนาด้านคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพจิต (อธิจิต)
3. ฝึกฝนพัฒนาสมองหรือปัญญา (อธิปัญญา)

การศึกษาคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มีความมุ่งหมายสำคัญ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตน ดำรงรักษาและเผยแผ่พรหมจรรย์อันเป็นระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ดำเนินชีวิตตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย ต่อมาได้แยกออกเป็นฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระ คือคันถธุระได้ศึกษาพระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และวิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเรียนวิธีฝึกหัดจิตใจของ ตนเองให้ปราศจากกิเลส เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์ พุทธสาวก จึงประชุมกันทำสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ที่ได้ตรัสสอน ไว้มีจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์ จัดไว้เป็น 3 หมวด คือ พระสูตร พระวินัยและพระอภิธรรม เรียกรวมนกันว่า พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาสืบมา (สมศักดิ์ บุญปู, 2558)

พระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ปรีชา คือ การเล่าเรียน ปฏิบัติ คือ ลงมือกระทำและปฏิบัติ คือ ประจักษ์แจ้งผลการศึกษาปรีชา เป็นองค์ประกอบสำคัญ อันเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ ความเจริญทางการศึกษาหรือปรีชาของคณะสงฆ์ เป็นปัจจัยสำคัญ เกี่ยวกับความเจริญของพระพุทธศาสนา (วัชร งามจิตรเจริญ, 2552)

พัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

ความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย อาจแบ่งยุคสมัยตามหลักฐานที่มีปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์ได้ดังต่อไปนี้ คือ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ยุคต้น (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4) และสมัยรัตนโกสินทร์ยุคใหม่ (รัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน)

1. สมัยสุโขทัย

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น ปรากฏหลักฐานว่ามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในยุคของพ่อขุนรามคำแหง ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ จนถึงกับทรงส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง แม้แต่ตัวพระองค์เองก็ทรงสั่งสอนประชาชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปพร้อมกันด้วย

ครั้นถึงสมัยพระยาสิทธิราชสมบัตติ การพระศาสนาฝ่ายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองมาก พระองค์มีพระราชศรัทธาแรงกล้า ถึงกับทรงอุทิศถวายพระมหาปราสาทเป็นที่เล่าเรียนของพระภิกษุ สามเณร และวิชาที่ศึกษายังมีทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายวิชาการทางธรรมและทางโลก มีใช้ศึกษาวิชาทางพระพุทธศาสนาอย่างเดียว ต่อมาในตอนปลายของยุคเมื่อพระเจ้าลิไทครองกรุงสุโขทัย การปกครองทางฝ่ายบ้านเมืองอ่อนแอลง การพระพุทธศาสนาก็เริ่มแตกแยกกันระหว่างฝ่ายอรัญญวาสี และฝ่ายคามวาสี ต่อมาเมื่อฝ่ายคามวาสีเริ่มมีอิทธิพลต่อราชสำนักและในหมู่ประชาชนทั่วไปมากขึ้น การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติก็ค่อยๆ อ่อนแอลงไปด้วย (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2534)

2. สมัยอยุธยา

การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมก็ปล่อยให้ไปเป็นไปตามอัธยาศัย ฝ่ายคามวาสีที่เคยมีอำนาจในพระราชสำนักและหมู่ประชาชนในสมัยกรุงสุโขทัย พอมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็เสื่อมอำนาจลง ตรงกันข้ามกับฝ่ายอรัญญวาสีที่กลับมามีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ เพราะเน้นการเรียนไสยศาสตร์เวทมนต์คาถา ทำให้ประชาชนมีความหลงใหล ผู้ที่เข้ามาบวชศึกษาอาคมเป็นต้นเหตุให้ละเลยการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นเหตุให้พระศาสนาเสื่อมลง

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในช่วงสมัยอยุธยานี้ แม้ว่าบางช่วงจะเผชิญหน้ากับวิกฤตการศึกษาที่ภิกษุสามเณรบางกลุ่มหันหลังให้กับการศึกษาฝ่ายปริยัติแล้วหันไปเอาดีทางด้านการศึกษาไสยศาสตร์ เวทมนต์คาถา แต่พระพุทธศาสนายังได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชูจากพระมหากษัตริย์ที่ปรีชาจนสามารถข้ามพ้นวิกฤตและสามารถส่งเสริมการศึกษาของฝ่ายสงฆ์ให้มั่นคงขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะการศึกษาของฝ่ายสงฆ์เป็นการศึกษาต้นแบบทั้งด้านศีลธรรมจรรยาและด้านศิลปวิทยาของการบ้านการเมือง ดังนั้น การศึกษาของฝ่ายสงฆ์จึงมีส่วนได้รับการพัฒนาจากฝ่ายบ้านเมืองอยู่เนื่อง ๆ จนกระทั่งสิ้นยุคสมัยของกรุงศรีอยุธยา (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2540)

3. สมัยธนบุรี

หลังจากอยุธยาเสียกรุงเมื่อ พ.ศ. 2310 ทั้งพระไตรปิฎกและเจดีย์สถานทั้งปวงก็เป็นอันตรธานสาบสูญ สมณะผู้ที่ศึกษาร่ำเรียนพระไตรปิฎกก็พลัดพรากล้มตายเป็นจำนวนมาก เมื่อพระเจ้ากรุงศรีขึ้นครองราชย์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอย่างหนักหน่วงถึงแม้ทรงตรากตรำรำลึกแทบตลอดรัชสมัยแต่พระองค์ก็ได้ละเลยที่จะทะนุบำรุงศาสนา โดยเฉพาะเรื่องพระปริยัติธรรมดังที่พระองค์ได้มีพระบรมราช

องค์การสั่งพระศรีภูวปรีชาราชเสนาบดีศรีสาลักษณ์ให้สืบเสาะหาพระสงฆ์เถรานุเถระ ผู้รู้สรรพและธรรมทรงแต่งตั้งให้พระเถรานุเถระทั้งหลายเป็นพระราชาคณะฐานานุกรมน้อยใหญ่ ตามสมณฐานันดรศักดิ์เหมือนอย่างแต่ก่อนให้อยู่ในพระอารามต่าง ๆ ในกรุงธนบุรีเพื่อคอยสั่งสอนกล่าวคัมภีร์และวิปัสสนาธุระแก่พระสงฆ์สามเณรทั้งปวงและในปลายรัชสมัย พระองค์ทรงส่งพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิและทรงสมณศักดิ์แยกย้ายกันไปนำพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคจากกัมพูชา และนครศรีธรรมราชมาดำเนินการคัดลอกไว้ในกรุงธนบุรี เพื่อให้การศึกษาและเล่าเรียนของบรรดาพระภิกษุสงฆ์ดำเนินไปตามแบบอย่างของกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ได้ไม่เต็มที่นักเพราะบ้านเมืองอยู่ในระหว่างกอบกู้เอกราช (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2534)

4. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4)

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ได้เริ่มต้นขึ้นใหม่พร้อมกับการสร้างเมืองอมรนครรัตนโกสินทร์แห่งใหม่เริ่มตั้งแต่การรวบรวมคัมภีร์ที่สูญหายไปในช่วงแตกกรุงของอยุธยา ซึ่งในยุคสมัยนี้จะปรากฏภาพการฟื้นฟูและพัฒนาสู่ก้าวต่อไปของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยอย่างเด่นชัดกว่ายุคก่อน ๆ โดยช่วงต้นแห่งรัตนโกสินทร์ การศึกษาของคณะสงฆ์จะผสมผสานกับการศึกษาในระบบใหม่ที่เคยค่อย ๆ แทรกซึมเข้ามา จนกระทั่งในที่สุดจะนำไปสู่การปฏิรูปใหญ่ของการศึกษาทั้งฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายการสงฆ์

ภาพรวมการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในช่วงยุคนี้ ภายหลังจากการศึกษาสงครามเริ่มสงบลง การศึกษาพระปริยัติธรรมก็เริ่มมีการปรับปรุงสิ่งที่ตกหล่นขาดหายไป ในช่วงเปลี่ยนราชวงศ์และเมืองหลวงจนเริ่มเข้าที่เข้าทางในสมัยรัชกาลที่ 3 ต่อมาเมื่อถึงยุคของรัชกาลที่ 4 กิจการพระพุทธศาสนาในด้านการศึกษาก็ได้ถูกจัดวางเค้าโครง เพื่อให้มีรูปแบบที่ชัดเจนเป็นหลักเป็นฐานมากขึ้นตามโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ จึงนับได้ว่าเป็นยุคแห่งการเตรียมการเพื่อปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่จะมีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในสมัยต่อมา

5. สมัยรัตนโกสินทร์ยุคใหม่ (รัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน)

ในช่วงก่อนหน้าการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยแม้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือหลักสูตรไปบ้างแต่ก็ยังคงรูปลักษณะของความเป็นพระปริยัติในแบบดั้งเดิม ที่เน้นการเล่าเรียนพุทธวจนเป็นสำคัญ แต่ในยุคสมัยนี้รูปโฉมของการศึกษาพระปริยัติธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปจากดั้งเดิมมาก โดยมีการรับเอากระแสการศึกษาของโลกฝ่ายตะวันตกมาผนวกเข้ากับการศึกษาในแบบปริยัติธรรมดั้งเดิม ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยต้องมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์มากขึ้นโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน

ในสมัยปัจจุบันการศึกษาของคณะสงฆ์ที่สืบเนื่องมาจากสมัยก่อนมี 2 อย่าง คือ พระปริยัติธรรมแผนกบาลี และพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ซึ่งมีการดำเนินงานติดต่อกันมาจนจัดได้ว่าเป็นการศึกษาตามประเพณี ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง จึงได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นสถานศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายและฝ่ายมหานิกาย ดังในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยอนุมัติให้เริ่มเปิดการเรียนพระพุทธศาสนาในระดับมหาวิทยาลัยขึ้น และในวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2490 ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเองได้เริ่มเปิดการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นครั้งแรกเช่นกัน แต่ในขณะนั้นคณะสงฆ์ยังมิได้รับรองให้เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างเป็นทางการจนถึงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 มหาเถรสมาคมจึงได้ออกคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์อันเป็นการรับรองการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งนั้นเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างเป็นทางการ ในปัจจุบันทั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีสภาพเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาลสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.

2540 และพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2540 โดยนายกสภามหาวิทยาลัยเป็นพระเถระที่พระสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง และมีกรรมการสภามหาวิทยาลัยที่ประกอบด้วยทั้งพระภิกษุและฆราวาส ซึ่งผลิตบัณฑิตทั้งระดับปริญญาตรีและปริญญาสูงกว่าปริญญาตรีในสาขาวิชาการต่าง ๆ เช่น สาขาพุทธศาสนา สาขาศาสนาปรัชญา สาขามนุษยศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์ สาขาศึกษาศาสตร์ เป็นต้น ในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม คณะสงฆ์ได้มองเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงให้ภิกษุสามเณรได้ศึกษาวิชาการสมัยใหม่ด้วย จึงได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมที่ได้ปรับปรุงใหม่เรียกว่า บาลีแผนใหม่ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2507 และเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2514 กระทรวงศึกษาธิการ ด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2541 เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาวิชาการทั้งทางฝ่ายพระปริยัติธรรมและฝ่ายสามัญศึกษาควบคู่กันไป (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2546)

ความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีจนถึงปัจจุบันที่ได้พรรณานี้เป็นการแสดงให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาของคณะสงฆ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่แปรเปลี่ยนไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยอยู่ตลอดเวลา ซึ่งแต่ละยุคความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ ผู้ปกครอง และประชาชน เป็นความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่ตลอดเวลา ผ่านทางการศึกษาของคณะสงฆ์ ดังเช่นในสมัยสุโขทัย มีการใช้การศึกษาของคณะสงฆ์เป็นเครื่องมือแห่งการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นแก่บ้านเมือง ในยุคต่อมาคือสมัยอยุธยาที่ใช้การศึกษาของคณะสงฆ์ในฐานะเครื่องมือแห่งการปกครองทั้งฝ่ายราชอาณาจักรและพุทธจักร พอถึงยุครัตนโกสินทร์ช่วงต้นการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นแบบแผนการศึกษาของสังคม เช่นนี้เป็นต้น เมื่อพอจะมองเห็นภาพความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์ดังที่ได้กล่าวแล้วนี้ ในลำดับต่อไปจะกล่าวถึงรูปแบบของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยซึ่งเป็นกลไกในการจัดการการศึกษาของคณะสงฆ์อีกชั้นหนึ่งควบคู่มากับความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

รูปแบบของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

รูปแบบของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนั้น จะไม่จัดลำดับตามยุคสมัยเช่นเดียวกับความเป็นมา แต่จะถือจัดตามยุคที่เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดรูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างชัดเจน เพราะรูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์ในบางช่วงเวลาของแต่ละยุคก็แทบจะหาความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบได้น้อยมาก แต่บางช่วงเวลาที่อยู่ในยุคสมัยเดียวกันกับมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดจนเกินไป จะเห็นได้ว่าปัจจัยสำคัญของการจัดรูปแบบการศึกษาของสงฆ์อาจไม่ได้อยู่ที่ยุคสมัย หากแต่อยู่ที่วิกฤตการณ์หรือปัจจัยภายนอกหรือภายในบางอย่างที่มีผลกระทบกระเทือนถึงอาณาจักรและพุทธจักรรูปแบบของการศึกษาของคณะสงฆ์จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงขึ้น (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2546)

เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้นต่อการศึกษา จะแบ่งรูปแบบของการศึกษาออกเป็น 3 ช่วงเวลาดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 สมัยสุโขทัยถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ช่วงที่ 2 สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์

ช่วงที่ 3 สมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน รัชกาลที่ 9

ช่วงที่ 1 สมัยสุโขทัยถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

รูปแบบของการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในช่วงยุคสุโขทัยได้ถือเอาว่าวัด เป็นสถานที่ศึกษา ส่วนพระ คือ ผู้บริการและผู้จัดการศึกษา พระที่เป็นผู้สอนในสมัยนี้มีอยู่ 3 ระดับ คือ เจ้าอาวาสทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ พระที่มีพรรษาสูงกว่า 5 พรรษาขึ้นไปสอนพระภิกษุ และพระที่มีพรรษาน้อยกว่านั้นสอนเด็กวัด หลักสูตรที่ใช้ศึกษากันในสมัยนี้ยังไม่มีรูปแบบที่ซับซ้อนมากนัก คือมีการศึกษาภาษาบาลีพระไตรปิฎก โดยในการศึกษาพระไตรปิฎกก็จะให้ศึกษาแยกออกเป็นตอน ๆ กล่าวคือเบื้องต้นให้ศึกษาพระสุตตันตปิฎก เมื่อเรียนจบพระสุตแล้วให้ศึกษาพระวินยปิฎกต่อเมื่อศึกษาพระวินยปิฎกจบแล้วจึงให้ศึกษาพระอภิธรรมปิฎกเป็นลำดับสุดท้าย นอกจากนี้ พระภิกษุยังศึกษาคัมภีร์ซึ่งมีใช้พระพุทธรูปโดยตรงแต่แพร่หลายในสถานศึกษาพระปริยัติธรรม คือคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค และนอกจากการเล่าเรียนพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ แล้ว พระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยยังได้ศึกษาวิชาการทางโลก ได้แก่ ศิลปะศาสตร์และวิชาการต่าง ๆ ดังมีปรากฏในประชุมพงศาวดารภาค 1 ว่า “ทรงเผด็จสงฆ์ทั้งหลาย ให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรมและศึกษาศิลปศาสตร์ต่าง ๆ”

ต่อมาในยุคของกรุงศรีอยุธยา ในช่วงต้นรูปแบบการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมยังถือว่าจัดทำกันอย่างจริงจัง คงเป็นแต่เพียงการเข้ามาศึกษา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องข้อธรรมและธรรมตามสมควร โดยที่ไม่ได้มีการสอบประเมินผลการเรียนการสอนอย่างเป็นกิจจะลักษณะ การเรียนการสอนจึงเป็นไปตามอัธยาศัยของผู้สอนและผู้เรียน

ช่วงที่ ๒ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้โปรดทรงให้คณะสงฆ์เอาภาระธุระในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง จึงมีการกำหนดหลักสูตร เวลาเรียนการสอนประเมินผล และกำหนดฐานะของผู้สอบไล่ได้ไว้เป็นการแน่นอน กล่าวคือมีการใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี จำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์เป็นผูกใบลานเป็นหลักสูตรในการกำหนดชั้นเรียน โดยแยกเป็นพระไตรปิฎกดังนี้คือ พระสุตตันตปิฎก จำนวน 21,000 พระธรรมขันธ์ พระวินยปิฎก จำนวน 21,000 พระธรรมขันธ์ และพระอภิธรรมปิฎก จำนวน 42,000 พระธรรมขันธ์ โดยแบ่งชั้นเรียนออกเป็น 3 ชั้น หรือ 3 ประโยค ตามปิฎกทั้ง 3 นั้น คือ

1. บาเรียนตรี ต้องแปลจนจบพระสุต (จากภาษาบาลี)
2. บาเรียนโท ต้องแปลจนจบพระสุตและพระวินย
3. บาเรียนเอก ต้องแปลจนจบพระสุต พระวินยและพระอภิธรรม

ผู้ที่เรียนจบบาเรียนตรี โท เอก คือผู้ที่แปลจบพระไตรปิฎกทั้งหมด เรียกว่ามหาบาลี โดยใช้อักษรย่อว่า บ.บ. สถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมนี้มีการจัดการเรียนการสอนอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นหลัก ส่วนตามวัดต่าง ๆ ก็มีการเรียนการสอนบ้างเป็นแห่งย่อย ส่วนครูที่บอกปริยัตินั้นได้แก่พระมหากษัตริย์บ้าง ราชบัณฑิตทั้งหลายบ้าง พระเถระผู้ทรงความรู้พระไตรปิฎกบ้าง สำหรับกระบวนการเรียนการสอนนั้น กำหนดเอาพระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหนังสือแบบเรียน และหนังสือขึ้นมูลฐานในการเรียน คือ มูลกัจจายน์ ซึ่งผู้เรียนทุกคนจะต้องเริ่มต้นจากการเรียนมูลกัจจายน์ เพื่อให้รู้จักวิธีก่อนเป็นเวลาอย่างน้อย 2 ปี แล้วจึงเรียนแปลพระไตรปิฎกได้ เมื่อตัวผู้เรียนเห็นว่า ตนเองพอจะมีความรู้ ความสามารถในการแปลได้แล้ว ก็จะแจ้งให้ครูบาอาจารย์ได้ทราบ และให้เจ้าสำนักกราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบ เพื่อจะได้โปรดให้ประกาศการสอบไล่วัดความรู้ของพระภิกษุ

สามเณรขึ้น เรียกว่า “สอบสนามหลวง” ถ้าสอบไล่ได้ผู้สอบก็จะถูกยกย่องให้มีศักดิ์เป็น “มหา” นำหน้าชื่อ และอาจจะได้รับการพระราชทานสมณศักดิ์ให้เป็นพระราชาคณะให้มีเกียรติเลื่องลือสืบไป ส่วนเรื่องการวัดผลเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงประกาศให้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นแล้วเหล่าพระมหาเถระและราชบัณฑิตทั้งหลายก็จะจัดตั้งคณะกรรมการขึ้น โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธานในการสอบ ในการสอบผู้เข้าสอบจะต้องท่องและแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการอย่างน้อย 3 ท่าน ซึ่งจะมีโอกาสผิดได้เพียง 3 ครั้ง ถ้ากรรมการทักเกิน 3 ครั้ง (ผิดเกิน 3 ครั้ง) ก็เป็นอันถือว่าตกในประโยคนั้น ๆ ซึ่งถ้าตกก็ต้องรอสอบอีกอย่างน้อย 3 ปี เพราะการสอบแต่ละครั้งนั้นจะใช้ระยะเวลาเรียน 3 ปี และมีการวัดผล 1 ครั้ง

นอกจากการเรียนพระไตรปิฎกแล้วพระภิกษุในสมัยนี้ก็ยังมีการศึกษาวิชาการอื่น ๆ ด้วย เดิมทีสมัยสุโขทัย ดังมีปรากฏในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ว่า “พระสงฆ์อันเป็นอาจารย์ในวัดสอนเป็นต้นว่าให้อ่าน ให้เขียนหนังสือ และหัดคิดเลข ทำบัญชี” ตลอดจนเนื้อหาที่ปรากฏในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ก็ได้มีการบันทึกการศึกษาของสามเณรเอาไว้ว่า “นางทองประสี โยมมารดาก็นำสามเณรแก้วไปฝากเรียนกับชัรวมี วัดป่าเลไลยก์ เพื่อเรียนหนังสือวิชาการศาสนาและวิชาการทางโลก คือ การต่อสู้ป้องกันตัว ตลอดจนวิชาชั้นสูงทางการทหารคือตำราพิชัยสงครามว่าด้วยการจัดทัพ เดินทัพ การยกทัพเข้าต่อสู้รวมทั้งศิลปะการครองใจคน” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระภิกษุจะต้องมีความรู้ในวิชาการทางโลก เพื่อสอนแก่ประชาชนด้วยรูปแบบการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ไทยในสมัยนั้นก็ดำเนินมาในลักษณะนี้จนสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนกระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พระเฉลิมชาติ ชาตวีโร (อิทธะรงค์), 2552)

ช่วงที่ ๓ สมัยรัชกาลที่๒แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน (รัชกาลที่๙)

รูปแบบการจัดการศึกษาของสงฆ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจากเดิมที่เป็น 3 ชั้น (คือบาเรียนตรี โท เอก) ก็แก้ไขให้เป็น 9 ชั้นหรือ 9 ประโยค โดยแต่ละประโยคต้องสอบแปลคัมภีร์ต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ออกเป็นภาษาไทยให้ถูกต้องและได้ใจความถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหลักสูตรการเรียนปริยัติธรรมในสมัยนี้ แต่สอบพระปริยัติธรรมก็ยังคงมีกำหนดไม่แน่นอน เพราะบ้านเมืองยังคงมีสงครามอยู่เนือง ๆ เมื่อมีเวลาว่างจากศึกสงครามหรือกิจการปกครองภายในพระมหากษัตริย์จึงทรงพระกรุณาให้มีการสอบพระปริยัติธรรมเสียครั้งหนึ่ง ครั้งเมื่อถึงรัชกาลที่ 3 ทรงพระกรุณาโปรดให้กำหนดสอบพระปริยัติธรรม 3 ปีครั้งหนึ่ง และสืบต่อรูปแบบนี้จนถึงรัชกาลที่ 5 โดยมีวิธีการสอบคือ จะให้พระนักเรียนเข้าแปลในที่ประชุมพระราชาคณะที่ละรูป นักเรียนประโยค 3 แปลรูปละ 3 ลาน (1 ลานเท่ากับ 10 บรรทัด) คือ 30 บรรทัด มาในรัชกาลที่ 5 ลดลงเหลือ 20 บรรทัด ตั้งแต่ประโยค 4 ขึ้นไป แปลรูปละ 20 บรรทัด สำหรับประโยค 9 แปลรูปละ 10 บรรทัด ในระหว่างการสอบถ้าแปลไปไม่ตลอด อนุญาตให้ออกมาพิจารณาทบทวนข้างนอกได้แล้วค่อยกลับเข้าไปแปลต่อถ้ายังแปลต่อไม่ได้ตลอดเวลาหมดก็ถือว่าสอบตก หรือนักเรียนบางรูปแปลไม่ได้ตลอดและรู้สึกว่าจะเหลือกำลังที่จะแก้ไขได้ก็อาจหนี คือไม่แปลต่อ ยอมตกนั่นเอง สำหรับนักเรียนที่แปลได้จบประโยคในเวลาที่กำหนดเป็นอันว่าสอบได้

ปัจจุบันนี้หลักสูตรการเรียนพระปริยัติธรรมในแต่ละประโยคได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในหลายส่วน กล่าวคือ ประโยค 1-2 ใช้คัมภีร์ธัมมปทัญญูกถา ภาค 1 ถึง ภาค 4 ประโยค 4 ใช้คัมภีร์ธัมมปทัญญูกถา ภาค 5 ถึง ภาค 8 ประโยค 4 ใช้คัมภีร์มังคลัตถปิณี ภาค 1 ประโยค 5 ใช้คัมภีร์

มังคลัตถปิฎก ภาค 2 ประโยค 6 ใช้คัมภีร์ตติยสมันตปาสาทิกา ประโยค 7 ใช้คัมภีร์ ปฐม-ตติยสมันตปาสาทิกา ประโยค 8 ใช้คัมภีร์วิสุทธิมรรค และประโยค 9 ใช้คัมภีร์อภิมมัตถวิภาวินี

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่ภิกษุสามเณร โดยคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์และสภามหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการศึกษาวิชาการของพุทธศาสนา ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลักโดยที่วัตถุประสงค์สำคัญคือ ป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎก ซึ่งปัจจุบันประกอบด้วยการศึกษาหลักสูตรต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ (พระไพศาล วิสาโล, 2552)

1. หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมมี ๓ ระดับ ได้แก่ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก
2. หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลี มี 8 ระดับ ได้แก่ ประโยค 1-2 และเปรียญธรรม 3-9 (ป.ธ.3-ป.ธ.9)
3. หลักสูตรปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย ได้แก่ พุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และศาสนศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
4. หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ

หลักสูตรทั้ง 4 ประเภทสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มหลักสูตรที่เคยศึกษาเฉพาะวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลี จัดเป็น “การศึกษาพระปริยัติธรรม” กลุ่มที่ 2 เป็นหลักสูตรที่ศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาร่วมกับวิชาสามัญอื่น ๆ ได้แก่ หลักสูตรมหาวิทยาลัยสงฆ์และหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจัดเป็น “การศึกษาพระปริยัติธรรมประยุกต์”

วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น เป็นการจัดการศึกษาที่เรียกว่า “การศาสนศึกษา” จัดโดยมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเป็น 3 ระดับ คือ ระดับที่ 1 จัดเพื่อตัวบุคคล ระดับที่ 2 จัดเพื่อพระศาสนา ระดับที่ 3 จัดเพื่อสังคม

การจัดการศึกษาเพื่อตัวบุคคล การจัดการศึกษาเพื่อตัวบุคคล คือภิกษุสามเณรทุกรูปที่บวชมาจะต้องศึกษาหลักเบื้องต้นคือพระวินัย การศึกษาพระวินัยก็คือศึกษาเรื่องศีลของภิกษุสามเณร ระเบียบปฏิบัติทางศาสนา รวมถึงธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นการศึกษาเพื่อรักษาตัวเอง เพื่อปฏิบัติได้ถูกต้อง ทำได้ถูกต้อง ตลอดถึงศึกษาเพื่อเอาตัวให้รอด คือ หลุดพ้นจากความทุกข์ เช่น ศึกษาและปฏิบัติตามกรรมฐาน การจัดการศึกษาแบบนี้เป็นการจัดให้เฉพาะตัวบุคคล ได้ประโยชน์เฉพาะตัว ใครทำใครได้ และเอาตัวรอดได้ โดยจะเรียนตามอัธยาศัย เรียนจากตำรา หรือจากครูอาจารย์ก็ได้

การจัดการศึกษาเพื่อพระศาสนา การจัดการศึกษาเพื่อพระศาสนา คือ จัดหลักสูตรให้เป็นประโยชน์ในเชิงธำรงรักษาเนื้อหาสาระหรือแก่นสารพระศาสนาเอาไว้ ได้แก่ การเรียนนักธรรมและบาลี หลักสูตรที่ใช้เรียนก็มีเนื้อหาที่มีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้า โดยนำพระไตรปิฎกและหลักธรรมต่าง ๆ มาย่อแล้วเรียนกัน เรียนเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา เรียกกันว่าเรียนพระพุทโธพจน์ ที่พระพุทธศาสดาทรงคงอยู่และสืบต่อมาได้ทุกวันนี้โดยไม่สูญหายหรือผิดเพี้ยนไป และมีการสืบทอดพัฒนาตลอดมาก็เพราะได้อาศัยการศึกษาเล่าเรียนแบบนี้

การจัดการศึกษาเพื่อสังคม การจัดการศึกษาเพื่อสังคม การศึกษาแบบนี้เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคมคือลูกชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา กล่าวคือสมัยแรก ๆ รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาได้ทั่วถึง ทำให้ลูกชาวบ้านผู้ใฝ่รู้แต่ยากจนไม่มีโอกาสได้เรียน จึงอาศัยมาบวชเป็นสามเณรจึงได้เรียน การเรียนแบบนี้เรียกกันว่า “พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ” คือ เรียนวิชาทางโลกควบคู่กันไปกับเรียนทางธรรมตามแบบที่ 2 เมื่อเรียนจบแล้วก็ศึกษาหาอาชีพไป และสามารถใช้ความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไปได้ การจัดการศึกษาแบบนี้จึงเป็นการช่วยเหลือสังคมหรือผลิตคนที่มีคุณภาพให้สังคมได้ทางหนึ่ง (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555)

ยังมีการจัดการศึกษาอีกประเภทหนึ่งที่นับเข้าในระดับนี้ คือ มหาวิทยาลัยสงฆ์ มี ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทั้งสองแห่งนี้สอนระดับปริญญา พื้นฐานของภิกษุสามเณรที่จะเข้าเรียนต้องผ่านการศึกษา ๓ ระดับข้างต้นมาก่อน การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็เพื่อผลิตพระบัณฑิตออกไปรับใช้พระศาสนาและช่วยเหลือสังคม คือ เมื่อเรียนกันจบแล้วหากยังบวชอยู่ก็ไปรับใช้ พระพุทธศาสนา หากสึกออกไปก็ไปรับใช้สังคม เป็นประโยชน์ต่อสังคม

บทสรุป

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่ต้นมานั้น ยังกล่าวเป็นไปตามพุทธภูมิของพระพุทธศาสนาที่ได้ตรัสไว้ตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม แต่ในปัจจุบันความสำคัญของเป้าหมายหลักนี้ ดูค่อนข้างจะเป็นไปในทางอุดมคติเสียมากกว่า ดังนั้น ความมุ่งหวังด้านเป้าหมายรองจึงเป็นสิ่งที่หวังผลได้ดีกว่า สำหรับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ด้วยความหวังว่าความสำเร็จแห่งเป้าหมายรองจะนำมาซึ่งความหวานชื่นแห่งเป้าหมายหลักไม่วันใดก็วันหนึ่ง ดังได้กล่าวมานี้ทั้งความเป็นมารูปแบบ และเป้าหมายของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นการสร้างพื้นฐานความเข้าใจอันจะนำมาสู่การศึกษาปัญหา การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยต่อไป สิ่งสำคัญ ผู้บริหารคณะสงฆ์ จะต้องเร่งพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ที่สามารถรักษาสาระหลักสูตรเดิมไว้และสามารถเทียบโอนผลการเรียนกับการจัดการศึกษาสามัญทั่วไปของรัฐ มิฉะนั้นในทศวรรษหน้า คณะสงฆ์จะเกิดวิกฤติขาดแคลนผู้เข้ามาบวชเรียนและสืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรง

รายการอ้างอิง

- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์.
- ธีรวัศ บำเพ็ญบุญบารมี. (2550). *สัมมาทิฐิ: ศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาถาว์วัตถุและคัมภีร์ทางพุทธศาสนา*. โครงการธรรมศึกษาวิจัย. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระเฉลิมชาติ ขาติโว (อิทธะรงค์). (2552). *ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: หจก.นวสาส์น การพิมพ์.
- พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช). (2546). *บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด.

- พระไพศาล วิสาโล. (2552). *พุทธศาสนาไทยในอนาคต : แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2555, 9 พฤศจิกายน). ประกันคุณภาพการศึกษา มจร ห้องเรียนวัดพระแก้ว เชียงราย. ออนไลน์, แหล่งที่มา. <https://jittithap1963mcu.blogspot.com/2012/11/blog-post.html?spref=bl>.
- วัชรระ งามจิตรเจริญ. (2552). *พุทธศาสนาเถรวาท*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมศักดิ์ บุญปู. (2558). *การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. (2534). *ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2561). *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2540). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ : ภาค 2*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.